

Omwille van de vrijheid

*Het ware verhaal van
beleg en ontzet
van Leiden*

Hans Marks

Primavera Pers 2018

© Hans Marks, 2018

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978-90-5997-270-4

Vormgeving omslag: Primavera Pers

Illustratie omslag: De uitval bij de Boshuizerschans, tekening 19e eeuw, maker onbekend.

Erfgoed Leiden

Druk en afwerking: Wilco Printing & Binding

www.primaverapers.nl

Inhoud

Leiden, 1574... 7

Proloog 11

Beleg 63

Ontzet 189

Epiloog 309

Lijst van personages 323

Verklarende woordenlijst 330

Kaarten en plattegronden

    Het oudste stadsdeel van Leiden 334

    Belegering van Leiden 1572-1574 336

    De stadsmuur van Leiden in 1574 338

    Tocht van de Geuzenvloot 339

Dankwoord 340

Bibliografie 342

LEIDEN, 1574...

De Tachtigjarige Oorlog, tegenwoordig ook vaak aangeduid als de Opstand, brak uit in 1568 en eindigde in 1648. Alles bij elkaar is er sprake geweest van 68 jaar felle strijd – tussen 1609 en 1621 werd er een bestand in acht genomen. Het ontzet van Leiden in oktober 1574 is voor het verloop van de strijd van cruciaal belang geweest.

De strijd om de stad is al een jaar eerder begonnen. Op 31 oktober 1573 wordt Leiden voor de eerste maal door Spaanse troepen belegerd. Pas op 25 maart 1574 gaan de stadspoorten weer open. De belegeringstroepen zijn vertrokken omdat ze elders nodig zijn en de Leidenaren halen opgelucht adem.

De vrijheid is helaas van korte duur. Op 25 mei 1574 lopen Leidse stadsmilities onder leiding van kapitein Andries Allaerts bij Leiderdorp in een Spaanse hinderlaag. Allaerts komt om en de Spanjaarden betrekken hun oude stellingen: Leiden moet een tweede beleg onder ogen zien.

Het is van groot belang dat de stad voor de opstandelingen behouden blijft. Het behoud van Leiden betekent immers het behoud van de controle over het waterschap van Rijnland, en de zuidelijker gelegen waterschappen van Delfland en Schieland. Met het verlies van Haarlem in juli 1573 was men al de controle over het Kennemerland kwijtgeraakt. Als men nu ook het Rijnland, Delfland en Schieland zou verliezen dan zouden het Noorderkwartier (met onder meer de steden Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen) en het Zuiderkwartier (met, behalve Leiden, onder meer Rotterdam, Dordrecht, Delft en Gouda) definitief worden gescheiden en zou het Spaanse leger ongehinderd zuidwaarts kunnen optrekken in de richting van Rotterdam en de Hollandse en Zeeuwse eilanden. En juist in dit zuidelijk deel van Holland hadden de opstandelingen in de afgelopen jaren min of meer vaste voet weten te krijgen.

De situatie vraagt om een moedig besluit: de genoemde waterschappen worden onder water gezet om de Geuzen in staat te stellen Leiden per boot te ontzetten. Deze tactiek van inundatie werd al toegepast bij de bevrijding van Alkmaar in 1573, maar niet op deze schaal. Het is een waanzinnige onderneming en dat het gelukt is, mag gerust een klein wonder worden genoemd.

Wat zich in enkele maanden afspeelt in en rond de afgesloten stad laat goed zien hoe ingewikkeld het allemaal geweest moet zijn. Voor ieder besluit zijn tegenargumenten te bedenken. Doortastend optreden heeft niet altijd het gewenste effect. Onverwachte ontwikkelingen zetten plannen op losse schroeven. Wie is uit op wat? Wie is te vertrouwen? Is de vrijheid werkelijk zoveel offers waard?

Het verhaal begint op 25 mei 1574. Het is geen goede start...

PROLOOG

‘Verdomme, ze hebben me te pakken.’

Hij had niets gevoeld. Het schreeuwen van de troep en de enorme snelheid waarmee ze in de richting van de schans waren gelopen, had ze vleugels gegeven. Ook had hij niets gehoord van het gebulder van de kartouwen en de harde klappen van de haakbussen. De spanning en de wil om te winnen had hen voortgedreven. Ze hadden kunnen profiteren van de mist, zoals ze al hadden voorzien. Vanavond zou de schans van Leiderdorp vallen, geheel volgens plan. Het ging allemaal zo goed. En nu was hij ineens als een lappenpop.

Vooraf was er grote twijfel geweest. Juist bij de officieren van de twee schutterijen, Sint Sebastiaan en Sint Joris. Eerst grondig verkennen en dan pas toeslaan, zo hadden die gesteld. De samenwerking tussen de schutterijen en de vrijbuiters moest nog verder worden verbeterd. Het was dan ook een stevige discussie geworden. Zelfs Van Hout had zich ermee bemoeid. Een pennenlikker nota bene! Gelukkig waren hij, de lagere officieren en de manschappen fel geweest. Met name een van de vrijbuiters, Leeuwke, had heftig gereageerd. ‘Direct de tanden laten zien en toeslaan,’ had hij hun toegebeten. Het ondersteunende gejoel en geklap had de officieren en de overige tegenstanders het zwijgen opgelegd.

Maar nu was er die felle pijn in zijn been en in zijn buik. Zijn adem stokte en hij zakte in elkaar. Alles werd zwart.

Even later lag Andries Allaerts, bevelhebber van de Leidse schutterijen en aanvoerder van de trotse vrijbuiters van de stad Leiden, in de armen van een kapitein der Leidse schutters, Gerrit van der Laen.

Allaerts opende langzaam zijn ogen, maar zag slechts een schim. Zijn hele lichaam deed pijn.

‘Hoe doen we het? Hebben we de schans?’ vroeg hij met zwakke stem en een vertrokken gezicht.

Van der Laen wilde antwoorden, maar zag hoe Allaerts’ ogen langzaam wegdraaiden. ‘Heer, blijf bij!’ schreeuwde hij. Met gebroken stem voegde hij eraan toe: ‘Wat een ellende, verdomme, wat een ellende.’

Her en der lagen mannen. Van der Laen zag ook dat enkelen, hinkend of met hulp van maten, terug naar de stad vluchtten. Maar door de rook, de mist en het donker kon hij de situatie niet goed overzien. Werd er nog aangevallen? Alhoewel hij met regelmaat schoten hoorde, was de frequentie afgenomen.

Van der Laen hoorde nog wel volop geschreeuw.

‘Blijf bij elkaar!’

‘Help! Hierheen, sluit aan!’

Verdomde rook en mist. Hij zag geen barst. Wederom geluid van haakbussen.

Weg, we moeten hier weg, straks doen ze een uitval! Die gedachte deed Van der Laen opschrikken. Op dat moment herkende hij Mees Havicksz, die zijn kant op kwam.

‘Mijn God! Is het ernstig?’ vroeg Mees met een korte knik naar Allaerts.

Deze was nog altijd bewusteloos. Zijn hoofd, dat op de dij van Van der Laen had gelegen, viel opzij.

‘Hij laat zo het leven!’ riep Mees uit.

Korporaal Ijsbrandt Plessing voegde zich bij hen.

‘Ijsbrandt, zorg dat Allaerts wordt meegenomen naar de stad. En snel!’ commandeerde Van der Laen. ‘Mees, jij en ik gaan de mannen opvangen en proberen de zaak onder controle te krijgen. Als die Spaanse honden een uitval doen, laten we allemaal het leven.’

‘Er moet retourvuur komen,’ antwoordde Mees. ‘We zijn al bezig de mannen die terugkomen op te vangen en we hebben gevraagd om ondersteuning van haakbussen vanaf de poort. Ik zal zoveel mogelijk mannen verzamelen. Het staat er niet goed voor. We moeten terug naar de bescherming van de muren, Gerrit, anders creperen we.’

‘Gelijk heb je. We hebben geen tijd te verliezen.’

Mees Havicksz knikte en verdween in de mist en de rook.

Andries Allaerts werd opgetild door enkele potige knapen die Ijsbrandt Plessing had verzameld. Gerrit van der Laen stond op.

‘Afvoeren, en snel,’ hoorde hij Plessing zeggen. ‘Kapitein Van der Laen, ik zie u straks hier of anders bij de poort.’

Gerrit van der Laen keek naar beneden. Zijn handen en tuniek zaten vol bloed. Ook zijn broek, zijn kousen en de grond waarop Allaerts had gelegen, waren donker gekleurd. De aarde doet al zijn gulzige werk, dacht Van der Laen grimmig.

Toen hij omkeek, zag hij hoe zijn commandant werd weggedragen in de richting van de Hogewoerdspoort, een van de vier poorten van Leiden. Allaerts’ lijkwitte gezicht hing erbij als een zak zand en bungelde bij iedere stap heen en weer.

‘Mijn God, waarom niet geluisterd?’

Ze bevonden zich ergens tussen Leiden en Leiderdorp. De Spanjaarden waren terug en hadden de eerste, rake klap uitgedeeld.

Onder het snelle lopen van het groepje raakte de rug van Andries Allaerts zo nu en dan de grond. De mannen hadden last van de schede waarin Allaerts' zwaard had gezeten.

'Stoppen!' riep Plessing. 'Zo gaat het niet.'

Met een zucht van verlichting lieten de bezwete en zwaar hijgende mannen Allaerts' lichaam op de grond vallen.

'Verdomme, jongens,' snauwde Plessing geërgerd. 'Hou op zijn minst zijn benen en armen vast.'

'Ja, jij hebt makkelijk praten, Ijsbrandt,' hijgde een van de mannen. 'Die kerel is een bak lood. Ik ben volkomen afgemat.'

'Ik zal in ieder geval zijn riem afdoen en zijn lederen band met de vaatjes kruit,' zei Plessing. 'Dat zal schelen.'

Maar toen hij het gezicht van Allaerts zag, wist hij dat het niet goed zat. Hij keek mistroostig op naar zijn mannen.

'Ik ben bang dat hij er is geweest.'

'Nou, 't is fraai, loop ik hier met een bungelend lijk in mijn handen.'

'Kop houden, Gijsbert. Een beetje respect kan geen kwaad. De commandant moet toch terug. Wou je 'm hier laten liggen?'

'Ja, ja, het is al goed.'

Vakkundig ontdeed Plessing het ontzielde lichaam van Allaerts van de brede band met de loden vaatjes met daarin het zwarte kruit en de riem met de lege schede.

'Stom, we hebben zijn zwaard daar laten liggen.'

'Ik ga niet terug. Als je dat maar weet.'

De stem klonk schel en resoluut.

'Dat vraag ik ook niet, Gijsbert. Dat zwaard is natuurlijk ook niet meer te vinden. Vort, oppakken en lopen. We zijn bijna bij de poort.'

Toen de groep de poort naderde, kwam Mees Havicksz hen tegemoet.

'Ik heb opdracht gegeven een deur van de poort open te laten en daar schutters voor geposteerd. Hoe is het ermee?'

'Niet goed, Mees.'

Mees trok een gezicht. 'Dat kan er ook nog wel bij... Nou, breng hem maar binnen. Laad hem op een wagen en naar de Doelen ermee. Vort.'

Plessing had zich omgedraaid en tuurde de lege, donkere nacht in.

'Gerrit nog gezien?'

'Nee, niet meer nadat wij de benen hadden genomen. Ben benieuwd waar hij uithangt.'

Gerrit was zich lam geschrokken. Hij had zich niet gerealiseerd dat de Spaanse troepen al zo dichtbij waren. Het zag er niet best uit.

Hij had eerst al zijn aandacht gegeven aan Leendert, een van de vele jongens die gewond waren geraakt.

‘Even doorbijten, mijn beste Leendert, dan ben je zo weer veilig. Mees Havicksz zal je met een paar jongens tegemoetkomen.’

Nadat Leendert zich vallend en struikelend had verwijderd, vervolgde Gerrit zijn zoektocht naar andere gewonden. Even later stuitte hij op het ontzielde lichaam van Geert Jansz.

Gerrit rilde. Een kogel had een deel van Geerts gezicht weggerukt. Een dom geluksschot, want ze hadden hem in het donker onmogelijk goed kunnen zien.

Plotsklaps klonken schelle stemmen en een nieuw schot van een haakbus.

‘*Tranquilo, no dispares a lo tonto.*’ (Rustig, niet zo maar vuren.)

Even verderop werd Gerrit een aantal schimmen gewaar, die langzaam opdoemden uit de mist. Hij twijfelde geen ogenblik, sprong op, rende naar de zijkant van de dijkweg en waagde een forse sprong de diepte in.

‘*Atencion!, por ahí salta alguien!*’ (Opletten, daar gaat er een!)

Het leek erop dat Gerrit goed terecht zou komen, maar door de kracht van de sprong en de helling van de dijk buitelde hij voorover en maakte ongewild een woeste koprol. Nog geen tel later lag hij op zijn rug, zijn onderbenen in een sloot. Even was hij de weg kwijt. Het geroep en gegil van de Spanjaarden zorgde ervoor dat hij weer bij zinnen kwam.

‘*Por dónde se ha ido?*’ (Waar is hij heen?)

‘*Pues búscalos, idiota.*’ (Zoek dan, stommerd.)

Gerrit kwam snel overeind. Hij waadde door het water, klom het aangrenzende weiland in en zette het op een lopen.

‘*Se ha ido a la ciudad.*’ (Hij is naar de stad.)

‘*No, se ha ido campo a través, el hijo de puta se nos ha escapado.*’ (Hij is van de weg. Nu raken we die hoerenzoon kwijt.)

Juist toen Gerrit zich veilig begon te voelen, ging hij onderuit en belandde languit in het kletsnatte gras. Die verrekte rotkuilen.

Zittend op zijn knieën nam hij even zijn rust. Was er maar wat meer licht. Anderzijds realiseerde hij zich dat de mist en het donker zijn redding waren geweest. Nog maar even flink doorlopen en dan kijken of hij een plekje kon vinden om te schuilen en zich te oriënteren.

Don Luis Gaytan, *sargento mayor* van het Spaanse leger, had het verslag van de onderofficier tevreden aangehoord. Deze stond nog wat na te hijgen.

‘In ieder geval twee dode ketters, althans voor zover we nu kunnen zien. Het zijn er wellicht nog meer. Jammer van die vent die heeft weten te ontsnappen. Wellicht dat hij in de klauwen van de andere troepen loopt.’

Gaytan dacht een ogenblik na.

‘Hoewel ik niet verwacht dat ze zullen terugkomen, wil ik dat er in het voorfront van de schans permanent een sectie soldaten actief is. Daarnaast dient er binnen de schans een sectie in volle paraatheid te worden gehouden. De rest moet rusten.’

‘*A la orden, mi sargento.*’ De onderofficier maakte aanstalten om te vertrekken.

‘*Espera!*’ zei Gaytan. De man schoot, enigszins geschrokken, direct weer in de houding.

Gedecideerd vervolgde Gaytan: ‘Morgenochtend wil ik alle officieren en onderofficieren bij mijn tent. Het is de bedoeling dat we als voorhoede zeer binnenkort via de zuidkant van Leiden oprukken naar Den Haag en het voorliggende gebied en de stad Den Haag zelf innemen. Vandaar zullen we, in afwachting van de val van Leiden, druk moeten gaan uitoefenen op de overige zuidelijke steden. Valdez zal met een groep cavaleristen eerst naar Den Haag komen. Wij ontmoeten elkaar daar. De aanwezigheid van cavalerie zal ons rondom Den Haag meer slagkracht geven. Daarna is het de bedoeling dat hij snel terugkeert naar Fort Leiderdorp om de zaak hier te organiseren. *Entendido?*’

‘*Sí señor*’

‘Valdez’ infanterie is nu nog bezig in Alphen, maar ik verwacht dat zijn voorhoede morgenochtend hier zal zijn. Tegen die tijd moeten wij alweer op weg zijn. Ik moet natuurlijk wel eerder in Den Haag zijn dan Valdez en de zaak daar onder controle hebben. Anders maak ik een slechte indruk. Dus we hebben haast en mogen niet talmen.’

De onderofficier nam nu het zekere voor het onzekere en bleef wachten op verdere mededelingen.

‘De rest komt morgen. Zorg dat de orders worden uitgevoerd en neem je rust. En Alonso...’

‘*Sí, mi sargento?*’

‘Goed werk.’

De onderofficier glimlachte, knikte gediensstig en verdween.

Luis Gaytan was tevreden, maar toch liep er een rilling over zijn rug.

Toen hij met zijn hand over zijn tuniek ging, voelde hij dat die kletsnat was. Die verrekte mist ook. Wat deed hij hier eigenlijk in dit godvergeten land? Hij verlangde naar zon.

Leiden, Hogewoerdsport, nacht, 26 mei 1574

Een van de met metalen spijkers beslagen deuren van de machtige Hogewoerdsport stond half open. Een stukje verderop, vlak voor de houten brug die naar de Hoge Rijndijk leidde, stond een man. De stilte werd zo nu en dan onderbroken door het geschuifel van zijn voeten op de kiezelachtige grond en het geknetter van de verkoolde houtschilfers die van de brandende toortsen afspatten. Het licht van de toortsen, die schuin in de daarvoor bestemde ringen hingen, gaf de muren van de torens in de mistige nacht een lugubere gloed. De man wreef met zijn vinger en duim over zijn gesloten ogen, knipperde en keek toen weer vastberaden om zich heen.

Mees Havicksz, luitenant van de Leidse schutters, zuchtte diep. Hij was zichtbaar nerveus. Zijn blonde hoofd draaide van links naar rechts en weer terug. Nogmaals ging zijn rechterhand naar zijn gezicht. Hij krabde aan een van zijn wenkbrauwen en streek nog maar eens over zijn snor.

Ondanks het feit dat hij te boek stond als een dapper en door de strijd gehard soldaat had Mees Havicksz een guitig gezicht. Zijn staalblauwe ogen konden iemand doen verstijven, maar ook mensen kalmeren en opvrolijken. Echt groot was hij niet. Het waren vooral zijn schouders en zijn borstkas die menigeen ontzag inboezemden. Hij was snel en lenig, een uitstekend zwaardvechter en voor de duvel niet bang. Zijn kleding was functioneel voor een soldaat, maar zeker niet onverzorgd. Zijn innemendheid en vrolijke inborst maakten van Mees Havicksz niet alleen binnen de schutterij, maar ook ver daarbuiten een graag geziene kerel. En iedereen wist dat hij een lekkerbek was waar het om eten en drinken ging.

Plotsklaps werd Mees' aandacht getrokken door het geluid van voetstappen.

'Ijsbrandt?'

Er kwam geen reactie.

Mees Havicksz greep naar het gevest van zijn zwaard.

'Mees, ik ben het. Ik kom nu over de brug.'

Twee tellen later had Ijsbrandt Plessing zich bij Mees gevoegd.

'En?'

'Niets te bekennen. Het laatste stuk heb ik gekropen. Geen Spekken, geen Gerrit. Het spijt me, Mees.'

‘Ben je gek. Ik ben al blij dat je heelhuids terug bent. Ik snap het alleen niet.’

‘Zullen we maar naar binnen gaan? We kunnen hier toch niet de hele nacht blijven wachten.’

‘Is ons heertje gevlogen?’

Een stevige knaap met donkere ogen en sluik zwart haar leunde tegen de dichte poortdeur, een gemene lach op zijn gezicht. Met een soepel gebaar wierp hij zijn mes in de lucht. Het lemmet schitterde in het licht van de toortsen. Het mes draaide niet alleen om zijn as, maar maakte ook een salto. Zonder ernaar te kijken, ving de jongen het weer op.

‘Leeuwke,’ zei Mees kort.

‘Ja, dat zie je goed. Leeuwke. Leeuwke is er wel.’ Hij grinnikte tevreden.

‘Wat bedoel je daarmee?’

‘Dat die laffe nietsnut van een Gerrit van der Laen er niet meer is. En dat je ’m ook niet meer gaat terugzien.’

Net toen Mees aanstalten maakte om Leeuwke aan te vliegen, greep Plessing hem bij de schouder.

‘Mees, laat hem. En jij, Leeuwke, verdwijnt en maak je liever druk om je gewonde maten.’

De jonge man lachte luid.

‘Ik ga al, ik ga al. We zien elkaar nog wel. Veel geluk met je kapiteintje.’

Lachend verdween hij tussen de grote deuren van de poort.

Leiden, stadhuis, einde ochtend, 26 mei 1574

Doordat de zon die ochtend achter de wolken was gebleven, was het drukkend geworden. De vergadering van de Vroedschap was uitgelopen op een felle discussie en geëindigd in een ronduit vijandige sfeer, zonder dat er beslissingen over de verdediging van de stad waren genomen. Ja, de meerderheid had wel ingezien dat er een reactie moest komen op de terugkeer van de Spanjaard. Maar hoe?

Een eed van trouw – ineens was dat idee ter tafel gekomen. Iedereen in de stad moest trouw zweren aan Willem van Oranje en de Staten van Holland.

‘Maar voor hoelang?’ was direct geroepen.

‘Tot de dood!’ hadden enkelen gescandeerd.

‘Waanzin. Oranje heeft niets aan doden. Kijk naar de ellende van Haarlem!’

Dit alles had er niet bepaald toe bijgedragen de hoofden van de aanwezigen koel te houden.

Dirk van Bronkhorst gooide de luiken van zijn vertrek, de voormalige schepenkamer, wagenwijd open. Door het gebonk in zijn hoofd heen spookte de opdracht die hij van de Prins zelf had gekregen.

‘Ik wil dat je ervoor zorgt dat Leiden aan onze kant blijft. Als ook Leiden in Spaanse handen valt, krijgen we een klap die we niet snel te boven zullen komen. Bij verlies van Leiden en het Rijnland zullen het Noorder- en Zuiderkwartier van Holland definitief gescheiden worden en stevig in handen van de vijand komen. Mijn opdracht is simpel: koste wat het kost, Leiden moet behouden blijven.’

Met deze opdracht was Dirk van Bronkhorst naar Leiden vertrokken. Hij was door Willem van Oranje speciaal daarvoor benoemd tot gouverneur. Hij had de opdracht met vreugde aanvaard. Als overtuigd calvinist en strijder voor de vrijheid had hij al het nodige voor de Prins van Oranje gedaan. Hij was onder meer mee geweest op politieke missie naar Engeland. Ze hadden geprobeerd de steun van koningin Elizabeth te krijgen. Dat was helaas niet gelukt. Nu kon hij echter concreter handelen en wraak nemen op de Spaanse koning Filips en zijn trawanten door ervoor te zorgen dat hun aanvalplan in het water zou vallen.

De openstaande luiken en ramen brachten wat verkoeling. Hij moest helder blijven denken. Hij wreef over zijn kale hoofd. Dit leek wat spanning weg te nemen. Peinzend keek hij naar de bewegende wolken en liet de gebeurtenissen van de afgelopen periode aan zich voorbij gaan.

Het eerste beleg van Leiden, van november 1573 tot maart van dit jaar, was vrij eenvoudig doorstaan. Voedsel en troepen genoeg. Vanwege de inval van een huurlingenleger van de Prins van Oranje en de veldslag bij Mook waren de Spaanse belegeraars uiteindelijk gewoon weggetrokken.

Belangrijker nog was dat de gehate bevelhebber, Fernando Alvarez de Toledo, kortweg Alva, niet lang daarna, teleurgesteld en verslagen, was vertrokken uit de Nederlanden. En terecht, na alle ellende die hij had veroorzaakt. De afschuwelijke terechtstelling van de graven van Egmont en Horne, de introductie van de gehate tiende penning, om maar niet te spreken van de slachtingen onder de bevolking van Naarden en Haarlem.

Maar de Spanjaarden waren met de nieuwe landvoogd, Don Luis Requesens y Zuñiga, teruggekeerd op het strijdtoneel. Immers, de Spanjaarden hadden het leger onder bevel van Lodewijk en Hendrik van Nassau, waarmee de Prins de Nederlanden was binnengevallen, glansrijk overwonnen. De invasie was geëindigd met de veldslag op de Mookerheide. Hier waren de broers van de Prins van Oranje, die zelf niet aanwezig was, gesneuveld.

En dan Valdez, mijmerde Van Bronkhorst. Francisco de Valdez, opperbevelhebber van de Spaanse troepen tijdens het eerste beleg van Leiden.

Een goed strateeg die je niet moest onderschatten. Na de overwinning van de Spanjaarden op de Mookerheide had Valdez besloten om vanuit Utrecht, via Woerden en Bodegraven, terug te gaan naar Alphen.

Met zijn uitmuntende troepen had hij na een stevig gevecht de schans van Alphen veroverd en was vervolgens verder westwaarts in de richting van Leiderdorp gegaan. Daar hadden de Spanjaarden direct de oude schans betrokken. Zo waren Filips' troepen opnieuw voor de Leidse muren verschenen.

Van Bronkhorst zuchtte diep. Hij realiseerde zich dat Leiden er nu een stuk minder goed voor stond dan tijdens het eerste beleg. Wat de versterking van de stad betreft, had het bestuur in alle opzichten gefaald. De voorraden waren niet langer op peil en de meest ervaren troepen waren weg. Bovendien waren de schansen die destijds door de Leidenaren waren gebouwd en gebruikt, niet afgebroken. Een stupiditeit, waarvan de Spanjaarden ongetwijfeld dankbaar gebruik zouden maken. Vanaf het begin van het eerste beleg was er al geen eenheid geweest binnen de Leidse Vroedschap. En dan nu het drama van de mislukte aanval op de schans Leiderdorp. Het leek erop dat enkele raadsleden het hoofd al wilden buigen. Wat te doen?

Eerst maar eens naar de stadssecretaris, Jan van Hout. Eens zien hoe die erover dacht. Van Bronkhorst verliet zijn vertrek en spoedde zich naar de man die hij heel hard nodig zou hebben.

Grote Polder, ochtend, 26 mei 1574

Gerrit was drijfnat en rilde van de kou. Nadat hij nog een flink eind stevig had doorgelopen, was hij uiteindelijk bij een hoek van een weiland onder wat knotwilgen gaan zitten. Hij zag het langzaam lichter worden. Hij hoopte dat de zon snel zou gaan schijnen, zodat hij een beetje kon opdrogen. Maar bij daglicht was hij in het veld ook makkelijker te onderscheiden en dat bracht hem in gevaar. Bovendien wist hij niet precies waar hij was.

Gerrit wist één ding zeker: hij was niet richting Leiden gegaan omdat de Spanjaarden hem dan op de Hoge Rijndijk hadden kunnen achtervolgen. Maar zouden er ook Spanjaarden zijn waar hij nu was?

Voorlopig nog maar even blijven zitten. Gerrit kroop wat in elkaar om warmer te blijven. Gelukkig stond er niet veel wind. Niet veel later dommelde hij, ondanks zijn ontberingen, in.

Hij werd wakker van een pijnlijke prik in zijn rechterschouder. Geschrokken keek hij op. Tegenover hem, aan de andere kant van de kleine

sloot, stond een vrij forse kerel met naast zich aan iedere zijde een zwarte hond. De beesten gromden diep en hun ontblote tanden boden een angst-aanjagende aanblik. De man hield een verrejager op Gerrits borst gericht.

‘Wie ben je?’ vroeg hij met een zware stem.

‘Gerrit van der Laen. Ik kom van Leiden.’

‘Hoe ben je hier verzeild geraakt?’

‘Schermutselingen met de Spanjaard. Ik heb de kuiten moeten nemen.’

‘Da’s niet best, m’n jong.’

‘Nee, maar het was niet anders. Waar ben ik? Ben ik in de buurt van Leiden?’

‘Huh, moch je wille. Ruim voorbij Hazerswou.’

‘Hazerswoude?’

‘Ja, m’n jong. Je bent bijkans bij Alphen. Bijna zomaar in de armen van die vervloekte Spanjolen. ’t Zit er vol mee. ’k Snap nu waarom je zo nat bent. Heel wat water moeten slikken zeker?’

Leiden, secretarie, einde ochtend, 26 mei 1574

Het pand stond scheef van ouderdom en leunde min of meer tegen het stadhuis van Leiden aan. Het was recent gehuurd vanwege plaatsgebrek in het stadhuis zelf. Hier zetelde de secretaris van de stad, Jan van Hout.

Van Bronkhorst had de deur open gevonden. Toen zijn ogen aan de schemerige ruimte waren gewend, zag hij een klerk die bezig was rollen perkament bij elkaar te pakken. Een kuchje deed de klerk uit zijn werk opschrikken.

‘Heer Van Bronkhorst, ik had u niet binnen horen komen. Mijn excuses.’ Hij boog en vervolgde: ‘Kan ik iets voor u betekenen?’

‘Nee, ga door met wat je moet doen. Ik kom voor de stadssecretaris.’

‘Ik verwacht hem ieder moment, heer. Ik ga nu terug naar het stadhuis. Als u het kunt opbrengen, heer, kunt u uiteraard wachten.’

‘Dat zal ik doen.’

De klerk boog opnieuw en vertrok, voorzien van een stapel documenten.

Van Bronkhorst keek om zich heen. Hier werkte een precies iemand. Alles stond keurig geordend. Het middelste gedeelte van de zorgvuldig geboende houten tafel was leeg. Even verderop stonden twee inktpotten. Daarnaast lagen, netjes op een rij, een aantal schrijfveren van verschillende diktes. Ook de kasten waren keurig ingedeeld. Van Bronkhorst glimlachte. Hij prees zich gelukkig Jan van Hout te kennen en nog gelukkiger

dat een kerel als Jan de kant van Oranje had gekozen. Het geluid van de klink haalde hem uit zijn overpeinzingen.

‘Dirk, ik hoorde dat je er was. Ik heb je toch niet te lang laten wachten, hoop ik?’ klonk Van Houts ferme stem.

‘Geenzins, mijn beste Jan. Je kunt de deur beter sluiten. Wat ik met je wil bespreken, is niet voor iedereen bestemd.’

‘Je hebt ongetwijfeld gelijk.’

‘Jan, ik maak me zorgen,’ begon Van Bronkhorst toen ze beiden gezeten waren. ‘De vergadering van vanmorgen verliep verre van vlekkeloos.’

‘Ik had wel verwacht dat de koningsgezinde burgemeesters Van Zwieten, Van Noorden en Van Baersdorp zich zo zouden opstellen. Ze hebben hun ware gezicht laten zien. Het zou mij niets verbazen als deze drie heren achter onze rug hun eigen plannen smeden.’

‘Burgemeester Van der Werff lijkt uit een ander hout gesneden. Toch maak ik mij zorgen om zijn weifelende houding van vanochtend. Is hij opgewassen tegen de andere drie?’

‘Hij stelde wel voor om eenieder een eed van trouw aan Oranje te laten afleggen. Maar inderdaad, het getwijfel naderhand aangaande het overleg met Valdez maakte mij ook niet gelukkig.’

Van Bronkhorst zuchtte diep.

‘Het is nu erop of eronder. De situatie is een stuk minder rooskleurig dan vorig jaar. De Spanjaarden lijken momenteel aan de winnende hand. Het gaat hier niet alleen om belangen, maar ook om de levens van de heren van de Vroedschap. We moeten op onze hoede zijn.’

‘En hoe Van der Werff aan onze kant te houden?’

‘Over Van der Werff maak ik menog geen echte zorgen. Hij is, mijns inziens, de zaak aan het aftasten en wil wellicht vooralsnog het achterste van zijn tong niet laten zien. Het feit dat de eed van trouw aan zijn brein is ontsproten, zegt genoeg. Het is van belang dat wij de rijen gesloten houden en medestanders zoeken. In dat verband is het prettig te weten dat Jan van der Does onze gelederen kan komen versterken. Ik heb rechtstreeks aan Van der Werff voorgesteld hem als bevelhebber van de schutterijen aan te stellen. En zijn neef, Jacob van der Does, zou een welkome aanwinst zijn voor het stadsbestuur, maar daar werk ik nog aan.’

‘We hebben er dan meteen een medestander bij,’ zei Van Hout. ‘Die drie burgemeesters zullen er niet mee ingenomen zijn, maar voor ons zou het een enorm verschil kunnen maken.’

Van Bronkhorst knikte. Beide mannen wisten dat de neven Jan en Jacob van der Does kerels waren met haar op de tanden. Van adel, relatief gefortuneerd, de eerste een begenadigd soldaat, maar ook schrijver; de ander

een meer dan goed bestuurder. Bovendien waren ze trouwe aanhangers van Oranje.

‘Wat denk jij van de verdwijning van kapitein Van der Laen?’

‘Laten we even afwachten,’ sprak Van Hout. ‘Die Van der Laen zien we wel terug.’

‘Ik hoop dat je gelijk hebt. Dan moet hij een bijzondere kerel zijn.’

‘Dat is hij. Maak je maar niet ongerust.’

Van Bronkhorst stond op. ‘Ik wil dat jij en Van der Does morgen bij mij langskomen om de lopende zaken te bespreken. We zullen het heft in handen moeten nemen. We moeten onze tegenstanders voor blijven en ons eigen plan trekken. Ik reken op je, Jan.’

Leiden, De Gulden Stier, middag, 26 mei 1574

De knappe jongedame had de burgemeesters Van Noorden en Van Zwieten al menigmaal vriendelijk toegeknikt. Ze zaten nog steeds wat om zich heen te kijken. Dit was dus de beroemde tapperij De Gulden Stier. Toen het meisje had gevraagd of ze iets wilden gebruiken, waren ze snel overstag gegaan. Ze waren tenslotte in een kroeg en tegen zo'n schoonheid zei je geen nee.

Juist toen ze een eerste slok hadden genomen en het dienstertje verlekerd nakeken, zagen ze hun collega-burgemeester Van Baersdorp de gelagkamer binnenkomen. Zijn magere gezicht stond gespannen.

‘Let op, dat wordt wat,’ wist Van Noorden nog snel uit te brengen.

‘Wat is dit voor een afspraak? In een kroeg?’ siste Van Baersdorp.

‘Het halve stadhuis komt hier,’ sputterde Van Noorden tegen.

‘Kan me niets schelen. Ik heb een reputatie hoog te houden. Een kroeg is nog tot daar aan toe. Maar een kroeg van een Antwerpenaar die het ware geloof heeft afgezworen? Jullie lijken wel gek!’

Van Baersdorps opwindning had nieuwsgierige blikken tot gevolg.

‘Maak je niet zo druk,’ zei Van Noorden geërgerd. ‘Zo trekken we juist de aandacht.’

Van Baersdorp liep rood aan en richtte een boze blik op Van Noorden. Deze koos eieren voor zijn geld.

‘Het is al goed. Voortaan spreken we ergens anders af. Maar houd je gemak en praat rustig. Anders vallen we echt op.’

Van Baersdorp keek om zich heen en herstelde zich. Hij ging bij zijn collega's aan tafel zitten en boog zich naar hen toe.

‘Ik denk dat we vanochtend hebben kunnen zien dat er gaten vallen in

het Oranjekamp en dat we daarvan gebruik kunnen maken.'

'Ja, ja, ja!' reageerde Van Zwieten geestdriftig.

'Hoezo?' vroeg Van Noorden.

Van Baersdorp zuchtte.

'Je had moeten constateren, mijn waarde, dat de heren het niet eens waren. Met name Van der Werff liet zich niet van zijn beste kant zien.'

'Hij riep nota bene op tot een eed aan Oranje!'

'Ik zag aan de koppen van Van Hout en Van Bronkhorst dat er twijfel zat. Dat gaat ons helpen. Maar we moeten ons nu eerst beraden over toekomstige plannen. Gedrieën. Laten we Van der Werff er vooral buiten houden.'

'Wat zouden we kunnen doen?' vroeg Van Noorden. 'De Spanjaarden zijn weer terug en van Bronkhorst is, dankzij zijn benoeming door Oranje, de man die het hier voor het zeggen heeft. En vergeet Van Hout en Van der Werff niet, ook al maakte die laatste geen sterke indruk.'

Van Baersdorp schudde zijn hoofd.

'Dat hoeft je me niet te zeggen. Ik verwacht binnenkort berichten van buiten die we zeker kunnen gebruiken.'

'Laat me raden,' zei Van Noorden. 'De zogenaamde glipper Van Maten van Wybesma?'

'Heel goed, mijn vriend. Zie je wel, het helpt als je nadenkt.' Van Baersdorp stond op. 'Ik moet gaan. We spreken elkaar later.'

Nabij de Roemerpolder, middag, 26 mei 1574

'Kom maar mee, m'n jong. Kan je wat drogen. Achter de boerderij is het lekker zonnig en ben je uit het zicht.'

De boer draaide zich om en liep in de richting van een kleine boerderij.

'Hela, wacht even!'

De boer draaide zich met een verbaasd gezicht om. Gerrit wees naar de beide honden die zijn bewegingen nauwlettend volgden.

'Kan ik wel over de sloot, met die twee vrienden? Ze zien er niet bepaald gastvrij uit.'

De boer floot en gaf een rauw bevel.

'Niet bang zijn. Het benne beste beesten.'

De honden vlogen in een snelle draf naar de boerderij. Pas toen ze uit zicht waren, waagde Gerrit de sprong over het slootje en liep op de boer toe.

'Je hebt geen geluk,' zei deze. 'Ik heb niet veel te eten in huis. Ik heb bijna alles wat ik op voorraad had weggebracht. Die ellendige Spekken roven immers alles leeg.'

‘Ploerten zijn het, die Spanjolen,’ beaamde Gerrit. ‘Gaat u hier weg?’
‘Naar mijn broer in de Binnenwegse Polder. Een stuk onder Benthuizen. Wacht, ik pak een stuk brood voor je. Dat heb ik nog wel liggen.’

‘Krijgt u alles mee?’

‘Ja, ik ben met m’n bootje al twee keer heen en weer geweest. Ben hier nu de boel aan het dichtspijkeren. Niet dat het zin heeft, want ze branden het toch af.’

De boer ging naar binnen en kwam enkele ogenblikken later met een homp brood weer naar buiten. ‘Hier. ’t Is niet veel, maar vooruit.’

Gerrit nam direct een hap. Hij moest zijn kaken wel flink in beweging zetten.

‘Als je het niet erg vindt, ga ik door met waar ik mee bezig was. Als ik jou was, zou ik ook maar proberen terug te gaan. Alphen wordt al overspoeld met dat gespuis, dus de kans dat ze hierheen komen is vrij groot.’

‘Als ik nu ga lopen, ben ik zo het haasje. Ik moet wachten op de schemering.’

‘Da’s waar. Je kunt voorlopig hier achter de boerderij blijven zitten, maar houd ze wel in de gaten en zorg dat je aan je stutten trekt als ze in de buurt komen.’

‘Hoe moet ik trouwens terug naar Leiden?’

‘Die kant.’ De boer wees met zijn arm naar het westen. ‘Onder Hazerswoude langs en dan richting Zoeterwoude. Zorg daarna dat je eerst ruim achter het oude kasteel Te Swieten doorgaat. Achter Meerburg langs en dan tussen Cronesteyn en Roomburg door. Al die kastelen en heerlijkheden zijn afgebrand tijdens het beleg, dus er is weinig meer dan ruïnes en rotzooi. Maar dan kom je ook niemand tegen. Met die vele sloten en kuilen zal het wel weer een nat pak worden.’

‘Ja, daar ben ik ook bang voor.’

‘Let wel, ga niet ’s nachts lopen, want dan is de kans dat je verzuipt heel groot. Je hebt tot nu toe geluk gehad, m’n jong.’

Gerrit keek de boer na en besloot inderdaad maar eens rustig in de zon te gaan zitten en verder zijn plan te trekken.

Leiden, De Gulden Stier, avond, 26 mei 1574

Het was die avond stampvol in De Gulden Stier. De mislukte aanval was hard aangekomen en de schrik moest met bier en rijnwijn worden weggespoeld. Isidoor, de eigenaar van De Stier, was een rasechte Antwerpenaar, die met zijn gezin vanwege de geloofskwestie was vertrokken en in

Leiden verzeild was geraakt. Hier was hij op de Voldersgracht de herberg en tapperij begonnen. Hij had het in een korte tijd tot een welvarend etablissement weten uit te bouwen: smakelijk eten, een koele pint en – voor de gefortuneerden – een mooie rijnwijn.

Isidoor was een reus van een kerel en voor niets en niemand bang. De grap ging dat hij de tapperij naar zichzelf had vernoemd en dat was, gezien de omvang van Isidoors nek en schouders, bepaald niet denkbeeldig. De klanten hielden terdege rekening met Isidoors lichaamsbouw en haalden zich geen dwaasheden in het hoofd, zelfs niet na een paar stevige kroezen bier. Hierdoor heerste er een gemoedelijke sfeer in De Stier. Geen vechtpartijen of messentrekkerij, maar altijd een gezellige drukte.

Behalve handwerkslieden en mensen uit de wolnijverheid, die in de buurt woonden en werkten, kwamen er ook vele hoogwaardigheidsbekleders en officieren hun kelen smeren in De Stier. De tapperij lag op redelijk afstand van de Doelen en de Latijnse School en ook vanaf het Gerecht en het stadhuis kon je bij De Stier als het ware zo naar binnen rollen. Maar Isidoors grootste troeven waren zijn vrouw Godelieve en zijn dochter Marieke. Ze zorgden voor het eten en brachten snel en efficiënt de kroezen rond. Doordat ze zich uitstekend aanpasten aan de humor van de mannelijke bezoekers, waren ze Isidoors geheime wapen.

Het was publiek geheim dat ene Gerrit van der Laen, kapitein van de schutters van het Sint Sebastiaansgilde, na enkele bezoeken was bezwiken voor de liefallige blik van Marieke. En dat Marieke op haar beurt was gevallen voor Gerrit, wekte bij menigeen jaloezie op.

Vlakbij de ingang was een tafel die volledig in beslag werd genomen door Leidse vrijbuiters – burgers die als vrijwilliger zelf de wapenen ter hand hadden genomen en de schutterijen en aanwezige troepen terzijde stonden. Hun medewerking was hard nodig om het Leidse garnizoen verder te versterken. Maar heel wat jonge kerels waren verruwd en gehard door de strijd tegen de Spanjaarden. Een van hen was een stevige knaap van amper zeventien jaar met donkere ogen en zwart sluijk haar: Leeuwke de messentrekker.

De stemming zat er goed in. Bij sommigen misschien iets te goed. Onderwerp van gesprek was niet alleen de mislukte aanval op de schans van Leiderdorp maar ook, zoals altijd, Marieke. Zijn Marieke, zo meende Leeuwke.

Na enige tijd bereikte de discussie aan de tafel van de vrijbuiters haar hoogtepunt en liep uit op een scheldpartij. De overige aanwezigen begonnen stil te vallen. Leeuwke stond plotseling op en trapte woest zijn kruk door de ruimte. Deze raakte verderop een andere klant die gebogen zat

over een triktrakkbord. De stenen vlogen alle kanten uit. Geschreeuw en verontwaardiging was zijn deel, maar Leeuwke trok er zich niets van aan.

‘Het is een lafbek. Dat noemt zich dan officier. Hoog en droog zal hij nu zitten. Lekker tussen die Paapse vriendjes van hem.’ Leeuwke keek met een woeste blik om zich heen. ‘Vierendelen! Ik snij hem persoonlijk zijn oren af. Zo’n schone meid in de handen van zo’n lafbek.’ Hij stak zijn hand uit naar Marieke, die midden in de gelagkamer als aan de grond genageld stond.

Twee andere vrijbuiters probeerden Leeuwke naar beneden te trekken.

‘Laat me los,’ brulde de jongen. ‘We worden naar de hel geleid door al die hoge heren. Zijn we Haarlem vergeten, stelletje lafbekken?’

‘Je bent zat, hou je verrekte muil!’ riep een van Leeuwke’s maten. Hij had Leeuwke van achteren vastgegrepen en probeerde hem de mond te snoeren. Leeuwke’s verdere verwensingen kwamen er gesmoord uit. Hij deed zijn best zich aan zijn maat te ontworstelen; kruiken en nappen moesten het ontgelden.

Plotsklaps grepen twee enorme handen Leeuwke’s wambuis hardhandig vast. Het kledingstuk trok samen rond de keel van de dronken jongen. Leeuwke’s gezicht werd rood en zijn tong kwam naar buiten. Afgezien van wat gorgelende geluiden viel er een ijzige stilte. Iedereen keek met bewondering toe hoe de knaap van de vloer werd opgetild en naar de deur werd gebracht. De vrijbuiters hadden snel respectvol ruimte gemaakt om Isidoor met zijn last door te laten. Met een zwiep werd Leeuwke buiten op de keien gesmeten. Isidoor draaide zich om en keek de gelagkamer in. Zijn blik bleef rusten op het groepje verbouwereerde vrijbuiters.

‘Jullie daar, verdwijnt! Jullie komen er voorlopig ook niet meer in!’

Binnen enkele tellen stond het groepje op straat. In de gelagkamer barstte een applaus los voor ‘de stier’.

Isidoor keek echter bedroefd naar zijn vrouw en dochter. Godelieve had haar arm troostend om Marieke’s schouder geslagen. Samen verdwenen ze in de keuken. Het meisje hilde tranen met tuiten. Niet om die zatlap van een Leeuwke met zijn strapatsen, maar om haar Gerrit, die van de aardbodem verdwenen leek. Wat zou er van hem zijn geworden?

Leiden, secretarie, late avond, 26 mei 1574

Jan van Hout had het verslag van de laatste vergadering van de Vroedschap twee keer gelezen. De vergadering was wanordelijk verlopen en het was al heel wat dat de schrijvers erin geslaagd waren zo snel een behoorlijk

verslag aan te leveren. Maar echt tevreden was hij niet.

Onbewust werkte hij een vast ritueel af. Hij krabbelde wat door zijn korte donkerbruine haar en streek het vervolgens weer glad. Met zijn wijsvinger wreef hij even over zijn geprononceerde neus om daarna bedachtzaam aan de haren van zijn bescheiden baard te trekken. De vergadering ging opnieuw aan hem voorbij.

Zijn gezicht stond, als zo vaak, ernstig. Dat kwam niet alleen door zijn lange wenkbrauwen die halverwege een geprononceerde knik maakten – Jan van Hout wás ernstig. En consequent. Een persoon die het liefst alles georganiseerd wilde zien, zodat niets werd vergeten.

Een correcte weergave van wat zich die ochtend had afgespeeld was cruciaal. Met name waar het ging om de opstelling van de katholieken en koningsgezinden. De herinnering aan het optreden van Van Baersdorp deed hem bijna huiveren.

Tja, de katholieken.

Zijn groene ogen dwaalden naar de kleine gouden crucifix die op zijn tafel lag. Het kruisje was van zijn moeder Margriete Pieter Jasparsdochter geweest. Een lieve vrouw die, al was het gezin calvinistisch geworden, diep in haar hart waarschijnlijk altijd katholiek was gebleven. Dat in tegenstelling tot zijn kritische vader, Cornelis Meesz, die Jan geheel voor het calvinisme had gewonnen.

Van Hout wist maar al te goed dat er onder de Leidse bevolking nog vele katholieken waren, goede en godvrezende mensen die echt niet op de hand van Koning Filips waren, maar slechts vrijheid van keuze wilden. Waarom konden beide geloven immers niet naast elkaar bestaan? Gevoelens van haat of afwijzing jegens hen kende hij dan ook niet. Maar de repressie na de komst van Alva had hem wel harder gemaakt. Hij was de koningsgezinde katholieken steeds meer gaan wantrouwen.

Volharding was essentieel. Leiden moest voor de Prins behouden blijven, daar was hij diep van overtuigd. Maar hij begreep ook wel dat veel mensen bang waren. Zelfs zijn vrouw had laatst haar twijfels geuit. Het was een duchtig gesprek geworden en Van Hout had al zijn overredingskracht nodig gehad. Zijn gezicht ontspande zich en er verscheen iets van een glimlach. Hij had een pittige vrouw getrouwd.

Hoe laat was het eigenlijk? Hij had de wacht wel horen roepen, maar niet geluisterd. Hij keek op. Zijn kaarsen waren kort. Buiten was het al echt donker. Weer laat thuis...

Hij ruimde zijn schrijftafel op, griste de papieren bij elkaar en greep de crucifix en de sleutel. Hij blies de kaarsen uit en stopte het kruisje in zijn buis. Morgen zou hij alles nog eens doornemen met Van Bronkhorst.